

MAZLÛM-ZÂDE MEHMED MEMDÛH PAŞA'NIN
POETİKASINA DAİR

On The Poetics of Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Pasha

Dr. Müjgân ÇAKIR*

ÖZ

Bu makalede, Encümen-i Şuarâ'dan Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa'nın üç eseri incelenerek şiire ve şaire bakış tarzı hakkında sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Şairin Berg-i Sebz, Eser-i Memdûh ve Dîvân-ı Eş'âr isimli eserleri bu bakımdan irdelenmiştir. Memdûh ve Fâ'ik mahlasıyla şiirler söyleyen Paşa'nın özellikle dîvânının mukaddimesinde poetikasına dair görüşlerinin yer aldığı tespit edilmiş, bu yüzden mukaddimenin tam metni Latin alfabesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler; *Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa, poetika, mukaddime.*

ABSTRACT

In this article, three works of Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa from Encümen-i Şuarâ were studied and it is tried to make inferences about his attitude towards poetry and poets. The works named as Berg-i Sebz, Eser-i Memdûh and Dîvân-ı Eş'âr were examined in this direction. It is determined that poet who writes his poems with the pen name Memdûh and Fâ'ik gives place to his main opinions about his poetry conception mainly in the preface of his divan so the whole preface text is translated into Latin Alphabet.

Keywords; *Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa, poetic, preface.*

Klâsik Türk Edebiyatında dikkat çekici bir topluluk olan Encümen-i Şuarâ'ya mensup şairlerden biri de Fâ'ik ve Memdûh mahlaslarıyla şiirler söyleyen Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa'dır. İstanbul'da 1839 tarihinde doğan Mehmed Memdûh'un babası Mazlûm Mustafa Fehmî Paşa'dır. Annesi ise Ömer Lütfî Efendi'nin kızıdır. Şair, Beyazıt ve Vâlîde Rüşdiyelerinde okuduktan sonra Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi'nde çırak olarak memuriyete başladı. Bu arada iyi derecede Fransızca öğrendi. 1861'den itibaren Mâbeyin Kitâbeti, Âmedî Kalemi'nde çalıştı, Maârif Nezâreti mektupçuluğu, Sadâret mektupçuluğu, Mâliye Nezâreti mektupçuluğu yaptı. 1881'de Şûrâ-yı Umûr-ı Mâliye memurluğuna getirildi, Şûrâ-yı Devlet üyeliğinde bulundu. 1887'de Konya, 1889'da Sivas, 1893'te Ankara valiliği görevlerine atandı. 1894'te kendisine vezaret rütbesi verildi ve 1895'te Dâhiliye Nâzırı oldu. II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra kurulan hükümette de bu görevine

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edb. Böl. Öğrt. Üyesi.

devam etti. 1908'de kabineden istifa etti, istifasının hemen ardından tutuklandı, önce Büyükkada'ya sonra Sakız Adasına sürüldü. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalinden sonra önce İzmir'e sonra İstanbul'a yerleşti. 9 Nisan 1925'te İstanbul'da vefat etti; vasiyeti üzerine Fatih Çarşamba'daki İsmet Efendi Dergahı'na defnedildi.¹

Mehmed Memdûh Paşa'nın *Yemen Kitası Hakkında Bazı Mütâlaâtum*², *Miftâh-ı Yemen*³, *Tasvîr-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl*⁴, *Mir'ât-ı Şuûnât*⁵, *Esvât-ı Sudûr*⁶, *Serâir-i Siyâsiyye ve Tahavvülât-ı Esâsiyye*⁷, *Hal'ler ve İclâslar*⁸, *Kuvvet-i İkbâl Alâmet-i Zevâl*⁹, *Bedâyi-i Âsâr*¹⁰ gibi eserlerinin yanında *Feverân-ı Ezmân*¹¹ gibi risaleleri ve *Terceme-i Hikâye-i Jönevyo* gibi tercümeleleri de bulunmaktadır.

Paşa'nın edebiyatta ve şiirdeki anlayışının bariz olarak görülebileceği üç eseri vardır. İlk eser onun baharla ilgili şiirlerini biraraya topladığı *Berg-i Sebz*¹² isimli eseridir. İkinci eser *Eser-i Memdûh*¹³ adıyla yazdığı, kalem ve kılıcın münazarası mahiyetinde olanıdır. Üçüncü ve sonuncu eser ise *Dîvân-ı Eş'âr*¹⁴ adıyla bilinen eseridir.

Mehmed Memdûh'un bahar muhtevalı şiirlerini bir araya getirdiği *Berg-i Sebz*'de şairin yayımlanmış şiirlerinin yanında daha önce yayımlanmamış 10 adet şiiri de bulunmaktadır. Paşa eserde yer alan şiirlerini sonraki yıllarda neşrettiği dîvânına dahil etmiştir. Bu eserin en dikkat çekici yanı şüphesiz şairin baharla ilgili şiirleri tasnife tabi tutup bir araya getirmiş olmasıdır. Kısa mensur girişte eserin ismi, "*Çide-i çemenistân-ı tabî'at olan ezhâr-ı reng-â-reng-i âsârdan bu*

¹ Zekeriyya Kurşun, "Mehmed Memduh Paşa", *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.495-497; Selim Aslantaş, "Bir Osmanlı Bürokrati: Mehmet Memduh Paşa", *KÖK Araştırmalar*, III/1 (Bahar 2001, s.185-2002, Hayati Develi, *Tanzimattan Meşrutiyete 1 Mir'ât-ı Şuûnât*, Nehir Yay., İstanbul, 1990, s.4.

² Mehmed Memdûh, *Yemen Kitası Hakkında Bazı Mütâlaâtum*, İstanbul, 1324.

³ Mehmed Memdûh, *Miftâh-ı Yemen*, İstanbul, 1327.

⁴ Ahmed Nezih Galitekin, *Tanzimattan Meşrutiyete 2 Kuvvet-i İkbâl Alâmet-i Zevâl, Tasvîr-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl, Feverân-ı Ezmân*, Nehir Yay., İstanbul, 1995.

⁵ Hayati Develi, a.g.e.

⁶ Mehmed Memdûh, *Esvât-ı Sudûr*, İzmir, 1328.

⁷ Mehmed Memdûh, *Serâir-i Siyâsiyye ve Tahavvülât-ı Esâsiyye*, İstanbul, 1328.

⁸ Mehmed Memdûh, *Hal'ler ve İclâslar*, İstanbul, 1329.

⁹ Ahmed Nezih Galitekin, a.g.e.

¹⁰ Mehmed Memdûh, *Bedâyi-i Âsâr*, İstanbul, 1330.

¹¹ Ahmed Nezih Galitekin, a.g.e.

¹² Mehmed Memdûh, *Berg-i Sebz*, 1289.

¹³ Mehmed Memdûh, *Eser-i Memdûh*, İstanbul, 1289.

¹⁴ Mehmed Memdûh, *Dîvân-ı Eş'âr*, İstanbul, 1332.

evrâk-ı perîşân ki Berg-i Sebz ismiyle tarâvet-dâr u bezm-i İrem-nişân-ı erbâb-ı irfâna ber-güzâr-ı mevsîm-i bahârdır” şeklinde belirtilmiştir.¹⁵

Paşa'nın *Eser-i Memdûh*'u ise kalem ve kılıç münazarasına dair bir eserdir. Eser mensur olup arada şiir parçalarına da yer verilmiştir. Sâmî Paşa'nın şair için yazdığı kit'a ve Kastamonulu Pertev Paşa'nın takrîzinden sonra Memdûh esere,

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Nahl-i ümmîdâmed ü şemşîr-i bîm

şeklinde bir giriş yapmaktadır. Metnin içinde Şeyh Gâlip ve Nef'î gibi şairlerden şiir alıntıları bulunmaktadır. Memdûh'un kendisinin nazmettiği bölümler de mevcuttur. Eserin mensur kısımlarında yazarın kullandığı dil oldukça ağır ve ağdalı bir dildir, aynı zamanda uzun cümle kuruluşları da dikkat çekmektedir. “*Teşbîh ü tevcih-i şâ'irânede hatt-ı hatâ nasîb-i hâme-i siyeh-sîmâ olmak endîşesiyle revîş-i ifâde-i sâbıkadan ferâgat ve kalem ü seyfin idâre-i mülkiyyede olan ehemmiyetinden bahsle 'arz-ı mütâla'ât-ı kasîreye cür'et kılındıkta*

ای دل حیث سا ی فطصم ما عناد حور ثنا
ثسا ی فطصم ما جناز تاناک زاغا و
سیمرغ جان که رمیدست ازدو کون
ثسا ی فطصم مار ناجب مکارب ادخ تنم¹⁶

na't-ı şerîfinin kâ'ili olan Sultân Selîm-i Kadîm ki cânib-i 'âlî-i Hicâz'dan dest-i ta'zîme aldığı livâ-yı sa'âdet-iltivâ-yı nebevî vesâ'ir teberrükât-ı bâhirü'l-berekât-ı hazret-i Mustafavî ile südde-i sedîde-i saltanatı kıble-i kulûb-ı mü'minîn ve bünyân-ı rasîfü'l-erkân-ı hilâfeti kâffe-i ehl-i İslâm'ın ittihâd-ı ma'nevîsiyle tarsîn buyurup hâdimü'l-haremeynü's-şerîfeyn hutbe-i hakîmânesi ise ol 'âlî ka'bîn Fütûhât-ı Mekkiye-i muvaffakiyyetleri hakâyıkını keşf ü izhâra delîl-i celîldir.”¹⁷ ifadesi bu tarz kuruluşlara misal teşkil etmektedir. Memdûh'un böyle bir dil kullanmış olmasının sebebi Encümen-i Şuarâ şairlerinin Sebk-i Hindî tesirinde eserler vermelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim yazdığı kasidelerde de aynı dil özellikleri görülmektedir.

Dîvânların başında yer alan mukaddime ve dîbâcelerin çoğu zaman şairlerin şiir anlayışlarını yansıtmaları bakımından önemli metinler olduğu malumdur.¹⁸ Mazlûm-zâde'nin poetikasını en iyi anlattığı yer de dîvânının başında bulunan mukaddimedir¹⁹. Nitekim burada Mehmed Memdûh eskiye bağlılığını dile

¹⁵ Buradaki şiirler dîvânda yer aldığı için ayrıntıları bahsi geçen eser tanıtılırken verilecektir.

¹⁶ “Ey gönül! Ruhun diriliği Mustafa'nın nimetiyledir. Kainat Mustafa'dan sonra yaratılmıştır. Can Simurg'umuz iki alemden ürkmüştür. Hudâ'ya minnet çünkü can Mustafa'ya râm olmuştur.”

¹⁷ A.g.e., s.23.

¹⁸ Konuyla ilgili bkz., Tahir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

¹⁹ Mukaddimenin tam metni makale sonunda yer almaktadır.

getirirken yeninin de peşinde olduğunu göstermiştir. Onun sözü Âb-ı Hayvân'la söyleyenini ise Hızır'la özdeşleştirdiği "*sencîde bir sözün sâhipleri de ma'nen zinde sayılırlar. Ta'rif-i mücmel ile söz Âb-ı hayvân'dır ve mütekellimi Hızır ile hem-'inândır.*"²⁰ şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir.

Memdûh Fâ'ik'in yaşadığı yüzyıldaki edebiyat anlayışına bakış tarzı da "*Gerçi 'asr-ı ahîrde elsine-i ecnebiyyeyi tahsîl eden şübbân-ı vatan-ı nâdiregûyân garbın meslekine özenerek tertîb-i suhan ediyorlar. Bu lehçede mürettep neşîdeler tavr-ı kadîm ile mukâyese edilince nev-âyîn ü nâ-şinidedir. Fakat müşevveş mesnevî sayılıp ne gazel ve ne kasidedir.*"²¹ ifadelerinde bulunmaktadır. O eski edebiyatı yenisine üstün tutmakta, batıya özenerek yazan şairlerin şiirlerini ise yeni üslup ve işitilmemiş sıfatlarıyla değerlendirmektedir. Ona göre, bu eserler karışık mesnevilere benzemektedir, ne kaside ne gazeldir. Paşanın bu ifadelerinde onun mensup olduğu edebî topluluğun fikirlerinin tezahürü görülmektedir.²² Buna rağmen şairin dîvânında şekil bakımından da muhteva bakımından da yenilik peşinde olduğu söylenebilir.²³ Mukaddimedeki "*Şi'rin bir kabâ-yı cedîd bulmasına kâni' isem de altı yüz sene germ ü serdi rûzgâra mukâvemetle nisâr-ı ezhâr ve îsâr-ı esmâr etmiş olan devha-yı edebiyât-ı milliyemizin bîh ü şâhına balta asmak insâfa hiç yakışmaz.*"²⁴ ifadelerinden onun yenilik taraftarı olduğu, ancak eskiyi de inkar etmenin, millî edebiyatı bir kenara atmanın insafsızlık olduğunu düşündüğü görülüyor. Aynı şekilde Memdûh Paşa, atalarımızın vicdanlarının tercümanı olan dîvânlara verdiği önemi şöyle belirtir: "*Atalarımızın babalarımızın tercümân-ı vicdânları olan devâvîni uçurtma kağıdı yapıp da havaya savurmak etfâle mahsûs atvâr-ı garîbedendir.*"²⁵

Encümen-i Şuarâ mensuplarının eskiye bağlılıklarının bir başka yönü de şairin Halk Edebiyatına yaklaşımında ortaya çıkmaktadır. "*Lisân-ı Türkî'de parmak hesabıyla söylenmiş lafz u ma'nâsı mü'essir manzûmelere de tesâdüf olunur. Mine'l-cümle Bayburtlu Zihnî nişanlısı kızın köyünü rû-siyeh ordusu*

²⁰ A.g.e., s.2

²¹ A.g.e., s.3,4.

²² Encümen-i Şuarâ için bkz. Metin Kayahan Özgül, *xix. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfili Olarak Encümen-i Şuarâ*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988; "Encümen-i Şuarâ", *DİA*, C.11, İstanbul, 1995, s.179-181.

²³ Memduh Mehmed Paşa'nın şekilde yaptığı değişiklikler için bkz. Müjgân Çakır, "Gelenekten Moderne: Encümen-i Şuarâ'da Şekil Değişiklikleri ve Mehmed Memdûh Paşa", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 2, Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar 1*, 24 Nisan 2006 Bildiriler, Turkuaz Yay., İstanbul, 2007, s.62-78.

²⁴ A.g.e., s.4.

²⁵ A.g.e.

istilâ eylediğini duyup ma‘şûkam ne oldu sevdâsıyla o cihete dolu dizgin esbini koşturduğunda pek yüksek bir dağ tepesinden köyü düşman sardığını görünce

*Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru göçmüş ıssız kalmış otağı
Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı*

*zemîninde söylediği manzûme yanık bir kalbin enîn-i hazînidir.*²⁶ şeklindeki ifadeleri onun bahsi geçen edebiyata ve hece veznine bakışını vermektedir.

Tanpınar “*Filhakika hiç olmazsa Faik Memdûh (sonradan paşa) Hersekli Arif Hikmet ve kendisi gibi Leskoççalı’nın etrafında toplanan şairler hemen hemen yalnız tasavvufî ve XVII. asrın ortasından gelen bir dili kullanıyorlardı.*”²⁷ diyor. Şairin, Tanpınar’ın ifade ettiği gibi yazdığı dinî içerikli şiirlere misal onun poetikası açısından en önemli eseri olan Dîvân-ı Eş’âr’ında, Okçuzade’nin eserinden etkilenerek oluşturduğu ve mukaddimeden sonra yer alan “*Kıt’aâtü’l-cinân*” olabilir. *Kıt’aâtü’l-cinân* ayetlerin manzum tercüme mahiyetindedir. Mesela “*Min Sûreti’l-Kehf*” başlıklı kıt’a şu şekildedir²⁸:

Hakâretle etme gedâya nigâh
Odur belki bâb-ı rızâda mürîd
Palâsa bürünmüş ne erler gezer
ولا نعد عينك عنهم نريد²⁹

Memdûh Fâ’ik, klasik şiirin kullandığı bir usul olan nazire yazmayı benimsemiş şairlerdendir. Dîvân’da bulunan şiirlerin bir kısmı Nef’î, Veled Çelebi, Nev’î, Fuzûlî, Şeyh Gâlib, Nâcî, Nedîm, Nâmık Kemâl, Nevres gibi şairlere naziredir. Mesela, Fuzûlî’ye yazdığı nazirelerden birinin matla’ı şöyledir:

Tâ haşr ola görürler bağrımda kanlı dâğı
Kim söndürür Hudâ ger yandırırsa bir çerâğı³⁰

Dîvânda dikkat çekici şiirler içinde “*Nev-zemîn*” başlıklı olanlar da bulunmaktadır. On iki adet olan bu manzumelerde şairin muhtevada farklılık yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Her beyti “*seher*” kelimesiyle başlayan aşağıdaki gazel de bunlara misaldir:

²⁶ A.g.e.

²⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst, 1988, s.253.

²⁸ A.g.e., s.7.

²⁹ 18/Kehf/28 (Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte sen de sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmakta gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme) mealindeki ayetten iktibastır.

³⁰ A.g.e., s.181.

Seher kıldım nazar berg-i çenâra
El açmış bârgâh-ı Kirdigâr'a
Seher bir câmi'-i nüh kubbedir çarh
'Amûd-ı subh ana sîmîn minâre
Seher âyinedir ehl-i şühûda
Safâsından eder rûh isti'âre
Seher mahlûka baktım cümle raksân
'Anâsır yedlerinde çâr pâre
Seher ser-şâr sun sâkî şarâbı
Güneş altun kadehtir bâde-hâra
Seher 'azm-ı der-i yâr eylemiş mihr
Bir âteş-pâre olur vara vara
Seher 'arz-ı cemâl eyler o meh-rû
Felek hûrşîdi çeksin bir kenâra
Seher Memdûh bûy-ı yâr erişmiş
Bu feyz ondan gelir bâd-ı bahâra³¹

Sonuç olarak Encümen-i Şuarâ mensuplarından olan Mehmed Memdûh Paşa, bu grubun müstesna şahsiyetlerindendir. Onun yukarıda bahsi geçen üç edebî eserinin üzerinde yapılacak metin neşri ve tahlili çalışmaları Encümen-i Şuarâ'nın anlaşılması yolunda önemli adımlar olacaktır. Şairin eserlerinde aslında bir ikilik bulunduğu da görülmektedir. Nitekim bir yandan ağıdalı dille eserler verirken, diğer yandan sade dil kullanması, ilk şiirlerinde Sebk-i Hindî ve klasik tarzı benimsemişken, sonrakilerde batıya yönelmesi, mesela Lamartin'in şiirini tercüme etmesi bu tavrının göstergelerindendir. Aşağıda Mehmed Memdûh Paşa'nın şiir anlayışını vermesi açısından mühim olan dîvân mukaddimesinin tam metni bulunmaktadır:

MUKADDİME

Dünyâda söz kadar latîf ne tasavvur olunur. Mazhar-ı kerîme-i ³²عن الهوى ³² mevzûn kelâmın rûh-efzâ hâlâtından ihtizâz ve kâ'ilinin dût-ı sündüs-fürûşuna hırka-i bârika-i nebeviyyelerini bi'l-iksâ 'atâ ibrâz buyurdular. Bi'setden mukaddem ki zamân-ı câhiliyyet idi. Mevzûn u ma'nî-dâr sözler mu'allakât şekline girerek cidâr-ı rahmet-medâr-ı beyt-i ekremi tuttu. Nâgâh vahy-i İlâhî nüzûliyle belâgat-ı Kur'âniyye ve fesâhat-ı Furkâniyye kavm-i Arab'ın mesmû'u oldukta evvelden yükseğe çıkarılan hayâkil-i kelâm mânend-i asnâm yerlere düştü. Füsehâ-yı bâdiyye-i Bathâ lâl ü bî-mecâl kaldılar. Âyât u

³¹ A.g.e., s.180.

³² 53/Necm/3 (O, arzusuna göre konuşmaz)

kûha gıpta ederdim. Zîrâ
husrevâne teşkîl-i divân eylemişler içlerinde Hâkânî-i debdebe-sâz şevketleri
ayândır. Mastaba-i 'irfânın mest-i müdâmı Mollâ Câmî

در شعر سه کس پیمبرانند
هر چند که لائیبی بعدی
اوصاف و قصیده و غزلرا
فردوسی و انوری و سعدی³⁴

demdemesiyle onları tavsîf etmiştir. Bihterîn-i suhan ise hâtemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ 'aleyhi ekmelü't-tehâya efendimiz hazretlerinin nu'ûtu olduğundan garâm u şevk beni bu ravza-ı rıdvân-pesende sevk eyledi. Sâf-ı evsâf-ı asfiyâdan da safâlar buldum. Esniye-i seniyye-i selâtîn-i 'izâmndan sonra diğer kasâ'id-i mesâ'il-i siyâsiyyede kiyâset ve gavâ'il-i harbiyyede hamâset ile ma'rûf ba'zı ekâbir-i devletin menâkıbına â'it ise de bu nev' neşîdeler mücerred âzmâyiş-i tabî'at için inşâd kılınmış olmakla birkaç adedinden mâ'adâsı kendilerine de irâ'e edilmeyerek mecmû'aya kaydıyla iktifâ olundu.

Çün devrden şikâyet 'âdet-i şâ'irân olduğundan 'âdet üzre o penhâ kazâda yekrân-ı kil-k-i sebük-seyre ruhsat-ı cevelân verildi. Fahriyyeyi mutazammın ebyât kezalik mesâlik-i eslâfa iktifâdan münba'istir. Egerçi âsâr-ı perîşânımın şâyân-ı istihsân olduğunu mu'terifim. Ma' hazâ zâde-i tab'dır. Evlâdından bir peder geçer mi? Ne hâcet hadâ'ika dikkat edilsin. Bir yanda âteşîn-renk kül ocağı bir tarafta hazân-zede gazel yaprağı nümûdâr edîm-i arza bakıldıkça merâyââsâ ahcâr ve cânib-i âharda kara toprak âşikâr olmuyor mu? Lâkin ârif-i hakâ'ik-bîn mevcûdâtı hoş gördüğü gibi âsâr-ı kemterînin galat u hatâsına fezâ'il-mendân igmâz-ı 'ayn ederler ümidindeyim. Hazret-i Rabb-i Gafûr kabrini nûr eylesin. Vükelâ-yı devlet-i 'Osmâniyye'den merhûm pederim Mustafâ Mazlûm Paşa

³³ 26/Şuara/227 (Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşü döndürüleceklerini yakında bileceklerdir) mealindeki ayetten iktibastır.

³⁴ "Her ne kadar 'benden sonra peygamber yoktur' denmişse de, şiirde üç kişi vardır: Evsafta (mesnevide) Firdevsî, kasidede Enverî, gazelde Sâdî."

“akrâna fâ'ik ol oğlum” buyurmuş olduğundan ba'zı eş'ârımda Fâ'ik mahlasını isti'mâl eyledim. Dîvânımın muhteviyâtı kırk sene zarfında birer vesîleden neş'et ile silk-i nazma çekilmiş mahsûl-i 'ömr-i zûd-güzâr olarak (Kıt'aâtü'l-cinân) tesmiye ettiğim eser sâha-yı fasîh-i belâgatta taş dikmiş (Okçu-zâde)nin âyât-ı erbaîni kıt'alara taksîmen ve üçer mısra' 'ilâvesiyle itmâmına nesren muvaffak olduğu tefsîre mukâbil ve o kitâpta bulunmayan âyât-ı Furkâniyye ³⁵ في الخيام حور مقصورات tarz-ı letâfet-tırâzıyla şu safhada mütemessil olmasından dolayı

Görse âsârımı reşk eyleyip Okçu-zâde
Yayılakalır idi çillegeh-i 'ukbâda

beytini îrâd etmek becâdır. Müstagni-i tezkâr bulunduğu vech ile kudemâ-yı şu'arâ-yı 'Osmâniyye suhan-sencân-ı milket-i Îrân'ın tahayyülât u ma'ânîsinden intihâb-ı elhân etmiş olmalarıyla gazeliyyât gâh şûr-engîz ü muhayyel ve gâh mutâbık-ı üslûb-ı irsâl-i meseldir. Ve yine şîve-i Îrâniyânı taklîden ma'reke-i tefâhür ü tebahtura girildiğinden kasîdeler birer vâdî-i cedeldir. Benim şî're heves ettiğim zamânda sâ'ir şâ'irlerin yürüdüğü dîvân yolu hep bu câda idi. Devlet-i 'aliyyede ibkâ-yı nâm etmiş olan şu'arâ-yı mâziyye mübâlagât-ı Acemâneden ittikâ ve bülegâ-yı kavm-i 'Arab'm neşâ'id-i hakîmânesine iktidâ eyleseydiler şî'rimiz daha müffid ve sâde olurdu. Gerçi 'asr-ı ahîrde elsine-i ecnebiyyeyi tahsîl eden şübbân-ı vatan-ı nâdire-gûyân garbın meslekine özenerek tertîb-i suhan ediyorlar. Bu lehçede mürettep neşîdeler tavr-ı kadîm ile mukâyese edilince nev-âyn ü nâ-şinidedir. Fakat müşevveş mesnevî sayılıp ne gazel ve ne kasîdedir. Kaldı ki akvâmın akâlîm-i nukâtından nazarla kendi bezmlerinde tarab-âver zenzemeleri sâmi'a-nüvâz-ı hayât olacağı inkâr edilemez. Beyt

مرغان چمنبر صباحي
نسيح كند باصطلاحى³⁶

aktâr-ı şarkiyyede şâhed-i şûh-hırâm-ı şî'rin bir kabâ-yı cedîd bulmasına kâni' isem de altı yüz sene germ ü serd-i rûzgâra mukâvemette nisâr-ı ezhâr ve îsâr-ı esmâr etmiş olan devha-yı edebiyât-ı milliyemizin bîh ü şâhına balta asmak insâfa hîç yakışmaz. Eslâfın kütüphâneler tezyîn eden mevzûn ber-güzârları enzâr-ı ahlâfta kıymet-dâr-ı âsâr-ı 'atîkadan ma'dûd olması muktezâ-yı hamiiyettir. İ'tirâza gelince güçlük görülme bile sekiz on beytin yek-nesak olması epeyce bir ma'rifettir. Sâhib-i dîvân Şeyh Gâlib-i Mevlevî (Hüsn ü Aşk) ser-levhasıyla nazm ettiği kitâpta

Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle
Zann etme ki şöyle böyle bir söz

³⁵ 55/Rahman/72 (Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş hüriler vardır).

³⁶ “Sabah bahçesinin kuşları, ıstılahla tesbih ederler.”

Gel sen dahı söyle böyle bir söz

ebyâtıyla mu‘teriz geçinenlere meydân okumuştur. Lisân-ı Türki‘de parmak hesâbıyla söylenmiş lafz u ma‘nâsı mü‘esser manzûmelere de tesâdüf olunur. Mine‘l-cümle Bayburtlu Zihnî nişanlısı kızın köyünü rû-siyeh ordusu istilâ eylediğini duyup ma‘şûkam ne oldu sevdâsıyla o cihete dolu dizgin esbini koşturduğunda pek yüksek bir dağ tepesinden köyü düşman sardığını görünce

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru göçmüş ıssız kalmış otağı
Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

zemîninde söylediği manzûme yanık bir kalbin enîn-i hazînidir. Hülâsa-i ifâde atalarımızın babalarımızın tercümân-ı vicdânları olan devâvîni uçurtma kağıdı yapıp da havaya savurmak etfâle mahsûs atvâr-ı garîbedendir. Bu ‘adîmü‘l-bizâ‘a geçen bin üç yüz sâlinde ma‘ârif nezâretinden mecmû‘a-i eş‘ârımın tab‘ına ruhsat-ı resmiyye ahzini düşünmüştüm. Fakat orada manzûm u mensûr mü‘ellifâtın ekser sutûruna mizâc-ı ‘asra muvâfık gelmez zu‘mıyla çizgiler çekildiği görülüyordu. Hattâ (Seyf ü Kalem) münâzarasına dâ‘ir (Eser-i Memdûh) nâmıyla yazdığım risâle reh-i hürriyeti tazyikten tevellüd edecek mazarrâtı ve bunun otuz dördüncü sahîfesinde munderic (millet) redîfindeki gazelimin ebyâtı nezâret-i müşârü‘n-ileyhâya muzırdır ihbârıyla dâhiliyye nâzırı bulunduğum hengâmda tedâvülden men‘ olunmuştu. Mezkûr risâle ise matba‘a-i Âmire‘de bin iki yüz seksen dokuz târîhinde basılarak neşr edilmişken evrâk-ı muzırma misllü toplattırılmasına mubâderet kılındığını anlayınca dîvân-ı eş‘ârımı ortaya çıkarmak mahzûrdan sâlim olamayacağına hükm ettiğimden tab‘ u neşri emelini vakt-ı merhûnu hulûlüne ta‘lîk eylemiştim. Zamân hâkimiyet-i milliyeyi i‘lân etmesiyle millet redîfide söylediğim sâlifü‘z-zikr gazeli dîvân-ı hümâyûnun teşrîfât me‘mûru imişçesine ileriye almak fırsatı elverdi. Ma‘mâfih kırk sene mukaddem ne fikre hizmetle idâre-i kalem ediyordum. Hilve-i nısfetle ittisâf eden hired-mendân te‘emmül buyururlar me‘mûlündeyim. El-yevm libâsını harîr-i hürriyetten bezemiş ezkiyâ kırk yıl evvel henüz kûdek-i gehvâre-güzîn bile ‘ad olunmamışlardı.

(Gazel budur)

Mezâlimden bulur hâl-i teşettüt kuvvet-i millet
Olur ‘adl ile hâsıl iktidâr u servet-i millet
Medâr-ı a‘zamı her devletin âlemde millettir
Değildir devlete vâ-beste ammâ satvet-i millet
Ne devlettir o mülke dâ‘imâ kim ittihâd üzre
Gelirse gayrete devlet olursa himmet-i millet

Miyânın tîg-ı âteş-bâr ile tefrîk müşkildir
Teşebbüs kılssa bir kâra eger cem'iyet-i millet
Bu gaflet-hânede tahsîl-i ilme bestedir Fâ'ik
Terakki-i şükûh u izdiyâd-ı rif'at-ı millet

KAYNAKÇA:

- ASLANTAŞ, Selim, “Bir Osmanlı Bürokratı: Mehmed Memduh Paşa”, *KÖK Araştırmalar*, III/1, Ankara, 2001, s.185-202.
- ÇAKIR, Müjgân, “Gelenekten Moderne: Encümen-i Şu'arâ'da Şekil Değişiklikleri ve Mehmed Memdûh Paşa”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 2, Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar 1, 24 Nisan 2006 Bildiriler*, Turkuaz Yay., İstanbul, 2007, s.62-78.
- DEVELİ, Hayati, *Tanzimattan Meşrutiyete 1 Mir'ât-ı Şuûnât*, Nehir Yay., İstanbul, 1990.
- “Encümen-i Şuarâ”, *DİA*, C.11, İstanbul, 1995, s.179-181.
- GALİTEKİN, Ahmed Nezhîh, *Tanzimattan Meşrutiyete 2 Kuvvet-i İkbâl Alâmet-i Zevâl, Tasvîr-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl, Feverân-ı Ezmân*, Nehir Yay., İstanbul, 1995.
- KURŞUN, Zekeriyya, “Mehmed Memduh Paşa”, *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.495-497.
- Mehmed Memdûh, *Bedâyi-i Âsâr*, İstanbul, 1330.
- Mehmed Memdûh, *Berg-i Sebz*, 1289.
- Mehmed Memdûh, *Dîvân-ı Eş'âr*, İstanbul, 1332.
- Mehmed Memdûh, *Eser-i Memdûh*, İstanbul, 1289.
- Mehmed Memdûh, *Esvât-ı Sudûr*, İzmir, 1328.
- Mehmed Memdûh, *Hal'ler ve İclâslar*, İstanbul, 1329.
- Mehmed Memdûh, *Miftâh-ı Yemen*, İstanbul, 1327.
- Mehmed Memdûh, *Serâir-i Siyâsiyye ve Tahavvülât-ı Esâsiyye*, İstanbul, 1328.
- Mehmed Memdûh, *Yemen Kıtası Hakkında Bazı Mütâlaâtım*, İstanbul, 1324.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan, *xix. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfili Olarak Encümen-i Şuarâ*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988.
- ÜZGÖR, Tahir, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 39, Erzurum 2009 ~ 719 ~
Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan
Kitabevi, İstanbul, 1988.